

Telšiuose savo gyvenimo kelią pradėjęs Lenkijos prezidentas Gabrielius NARUTAVIČIUS

Kazimieras PRUŠINSKAS

Gabrielius Juzefas Narutavičius (lenk. *Gabriel Józef Narutowicz*, 1865–1922) – mokslininkas, Lenkijos hidroelektrinės inžinerijos profesorius ir politikas, Lenkijos prezidentas 1922 m. gruodžio 11–16 dienomis, Lietuvos Nepriklausomybės Akto (1918 m. vasario 16 d.) signataro Stanislovo Narutavičiaus brolis. G. Narutavičius prieš išrenkant jį Lenkijos prezidentu ėjo viešųjų darbų ministro (1920–1922 m.), o 1922 m. trumpai – užsienio reikalų ministro pareigas. Jis, tuo metu Lenkijoje garsus inžinierius ir politiškai nepriklausomas veikėjas, buvo išrinktas pirmuoju valstybės prezidentu po to, kai Lenkija, pasibaigus Pirmajam pasauliniam karui, atgavo suverenitetą. Jis turėjo Lenkijos pilietybę, buvo nepraktikuojantis katalikas, masonas, garsėjo kaip Juzefo Pilsudskio idėjų pasekėjas.

G. Narutavičius gimė 1865 m. kovo 29 d. Telšiuose kilmingoje, bajoriškas šaknis turinčioje, patriotiškoje šeimoje. Liepojoje baigęs gimnaziją, jis 1884 m. pradėjo studijuoti Sankt Peterburgo universiteto Fizikos ir matematikos fakultete. Susirgęs plaučių tuberkulioze, po metų studijas laikinai nutraukė ir 1886 m. išvyko gydytis į Davosą (Šveicarija). Pagerėjus sveikatai, nuo 1887 m. tęsė moklą Šveicarijos federaliniame technologijos universitete Ciuriche (čia jis studijavo konstrukcijų inžineriją). G. Narutavičius įgijo Šveicarijos pilietybę, 1891 m. baigęs mokslus, pradėjo dirbti inžinieriumi.

Po studijų į Lenkiją išvyko ne iš karto, nes buvo susijęs su lenkų emigrantų socialistų partija „Proletariat“, todėl jam Rusijos caro valdžia uždraudė grįžti į Rusiją ir išdavė jo arešto orderį. Tai atsitiko todėl, kad 1889 m. G. Narutavičiaus draugas Aleksandras Debskis surengė sąmokslą prieš Vilhelmą

Lenkijos Respublikos prezidentas Gabrielius Narutavičius 1922 m. Spalvinta PAP nuotrauka. Fotoreprodukcija iš RKIC archyvo

II, rengdamasis jį nužudyti. Pasikėsinimas Šveicarijoje nepavyko. Tada A. Debskis susisiekė su G. Narutavičiumi, kuris dar nežinojo apie draugo rengtą sąmokslą, ir paprašė jo pagalbos. Gabrielius, padėdamas draugui, to net neįtardamas, Debskio bute paliko save kompromituojančios medžiagos.

Dirbdamas Šveicarijoje Gabrielius greitai užsirekomendavo kaip puikus inžinerijos ekspertas. 1895-aisiais jis ėjo atsakingas pareigas St. Gallen geležinkelio tiekimo vadovybėje, tapo darbų prie Reino upės vadovu. Vėliau jį pasamdė Kuršteino techninis biuras. 1896 ir 1900 m. Paryžiuje vykusiose tarptautinėse parodose Gabrieliaus darbai buvo apdovanoti aukso medaliais. Šveicarijoje jis tapo šios šalies elektrifikacijos pradininku, vadovavo pirmosios Europos hidroelektrinės Monthey, taip pat ir Mühleberg ir Andelsbuch hidroelektrinių statybos darbams. 1907 m. ETH Ciuricho vandens statybos institute jam buvo suteiktas hidroelektrinių ir vandens inžinerijos profesoriaus vardas. 1913–1919 m. G. Narutavičius ėjo šio instituto dekanu pareigas. Jis yra buvęs ir Šveicarijos vandens ūkio komiteto nariu, o nuo 1915 m. ėjo Tarptautinio Reino upės reguliavimo komiteto pirmininko pareigas.

Gyvendamas Šveicarijoje G. Narutavičius rūpinosi ir čia gyvenusių lenkų problemomis, padėjo iš-

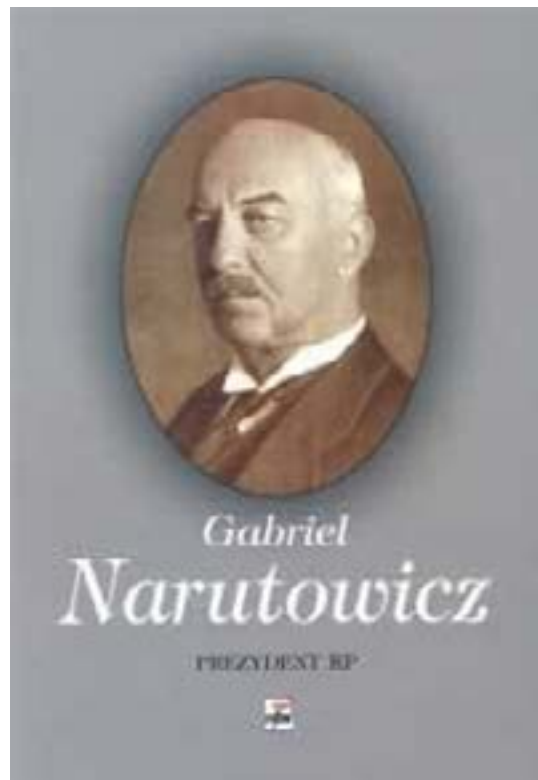
tremtiems lenkams, bėgantiems nuo carinės Rusijos valdžios. Pirmojo pasaulinio karo metais jis bendradarbiavo su Generaliniu Šveicarijos komitetu, kurio misija buvo padėti karo aukoms Lenkijoje. Jis buvo ir Lozanoje įsikūrusios La Pologne et la Guerre (Lenkija ir karas) narys, ėjo Lenkijos savipagalbos komiteto Ciuriche prezidento pareigas.

1918 m., kai Lenkija atgavo nepriklausomybę, G. Narutavičius nutarė sugrįžti į Lenkiją. Tai padaryti jį paskatino ir 1919 m. rugsėjo mėnesį gautas Lenkijos valdžios pakvietimas imtis vadovauti per Pirmąjį pasaulinį karą sugriautos Lenkijos infrastruktūros atstatymo darbams. Tada iš karto išvykti iš Šveicarijos jis negalėjo, nes žmona Ewa sirgo vėžiu (ji mirė 1920 m. vasario 20 d.). Palaidojęs žmoną Gabrielius išvyko į Lenkiją. 1920 m. birželio 23 d. čia jis tapo Vladislavo Grabskio vyriausybės viešųjų darbų ministru. Šias pareigas ėjo iki 1922 m. birželio 26 d. (buvo viešųjų darbų ministru keturiuose skirtinguose ministrų kabinetuose: Władysława Grabskio, Wincento Witoso ir pirmojoje bei antrojoje Antonio Ponikowskio vyriausybėse).

Tapęs viešųjų darbų ministru, G. Narutavičius, panaudodamas Šveicarijoje įgytą elektrifikacijos pradininko patirtį, iš karto ėmėsi Lenkijos atkūrimo darbų. Jis dažnai keliaudavo po šalį, asmeniškai prižiūrėdavo ir vadovaudavo viešiesiems darbams. Iki 1921 m. šalyje buvo atstatyta beveik 270 tūkstančių pastatų ir 300 tiltų, sutvarkyta dauguma kelių ir nutiesta apie 200 km greitkelių. G. Narutavičius tuo metu užsiėmė ir kitais darbais – projektavo užtvankas ir prižiūrėjo hidroelektrinės statybą Porabkoje prie Solos upės Beskidų kalnuose, taip pat vykdė Vyslos upės drėkinimo kontrolę. Užsiėmė ir pertvarka biurokratijoje – per dvejus metus darbuotojų skaičius buvo sumažintas keturis kartus, stipriai padidintas jos efektyvumas.

Politiniu požiūriu G. Narutavičius turėjo nuosaikų, protingo ir plačių pažiūrų žmogaus reputaciją. Jis buvo Vyriausybės narys kiekviename paskesniame kabinete (Vyriausybės nuolatinės krizės ir kaitos laikotarpiu). 1922 m. balandžio mėnesį kartu su to meto užsienio reikalų ministru Konstantijumi Skirmuntu jis buvo deleguotas dalyvau-

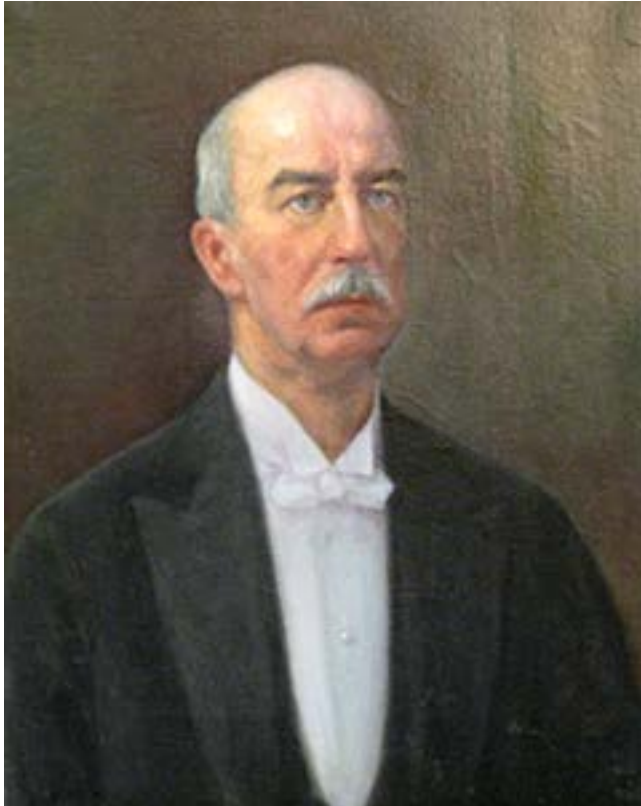
(Nukelta į 24 p.)

Knygos „Gabriel Narutowicz. Prezydent RP“ (autorė Drozdowski Marian Marek), Varšuva: RYTM, 2004 m. viršelis

2002 m. gruozio 9 d. Varšuvoje atidengtas paminklas Lenkijos prezidentui Gabrieliui Narutavičiui. Paminklas sukurtas pagal Edvardo Wittingo kūrinį, esantį Varšuvos technologijos universiteto auditorijoje. Fotografas Adrian Gryceek

Gabrieliaus Narutavičiaus portretas. Apie 1922 m. Dailininkas Ludomiras Janovskis

ti Genujos konferencijoje. Atstovavimas Lenkijai pavyko gerai, G. Narutavičiui buvo įteikta padėka už Lenkijos delegacijos sėkmę. Tais metais daugelis Vakarų diplomatų labiau pasitikėjo aukšto rango ir gerai vertinamu G. Narutavičiumi nei kitais naujai atkurtos Lenkijos vyriausybės ministrais.

Po sėkmingo Lenkijos delegacijos pasirodymo Genujos konferencijoje 1922 m. birželio 28 d. Gabrielius Narutavičius tapo Lenkijos ministro pirmininko Arturo Šliwinskio kabineto užsienio reikalų ministru. Jis šias pareigas ėjo ir vėlesnė-

Lenkijos Respublikoje išleisti pašto ženklai su Gabrieliaus Narutavičiaus atvaizdais

Iš kairės: Juzefas Pilsudskis ir Gabrielius Narutavičius 1922 m. gruodžio 10 d. Varšuvos Belvederio rūmuose vykusiame pasitarime. Fotografas A. Duleba. Nuotrauka iš Piłsudski Institute/NAC/NAC interneto kolekcijos

je Juliano Ignacijaus Nowako vyriausybėje. 1922 m. spalį jis atstovavo Lenkijai konferencijoje Talyne. 1922m. rinkimuose jis rėmė centro dešinę Nacionalinę visuomeninę sąjungą (*Unia Narodowo-Państwowa*), susijusią su Juzefu Pilsudskiu. Gabrielius tada buvo Rytų pasienio visuomenės sąjungos (*Państwowe Zjednoczenie na Kresach*) kandidatas, bet negavo vietos parlamente. Pralaimėjęs rinkimus į parlamentą, jis toliau dirbo užsienio reikalų ministru Juliano Nowako vyriausybėje.

1921 m. kovo 17 d. Lenkijos Seimas priėmė kovo mėnesio Konstituciją, kuria buvo įteisinta Lenkijos prezidentūra. Pagal šią Lenkijos Konstituciją prezidentą turėjo išrinkti Nacionalinė Asamblėja, tai yra du parlamento rūmai (*Zgromadzenie Narodowe*), t. y. Seimas ir Senatas.

G. Narutavičiaus nuostabai, gruodžio mėnesį Lenkijos liaudies partijos „Wyzwolenie“ pirmininkas Stanislawas Thuguttas jį iškėlė kandidatu rinkimuose į šalies prezidentus. J. Pilsudskis Gabrielių bandė atkalbėti nuo kandidatavimo į šias pareigas, o ir jis pats iš pradžių nenorėjo kandidatuoti, nes tuo metu dar neturėjo apie save sutelktos valdžios ir norėjo toliau dirbti valstybės tarnautoju. Bet... Neilgai trukus jis persigalvojo ir tapo Lenkijos liaudies partijos kandidatu į prezidentus. G. Narutavičius niekada nebuvo patenkintas plačiai paplitusiu įsitikinimu, kad jis yra kairiųjų atstovas Lenkijos politikoje. Lenkijos valstiečių partijos „Wyzwolenie“ kandidatu jis buvo tapęs tik atsitiktinai, iš pradžių

net nesitikėjo laimėti rinkimų.

1922 m. gruodžio 9 d. Lenkijoje vyko pirmieji prezidento rinkimai. Varžėsi penki kandidatai: Maurycijus Klemsas Zamoyskis, Stanislawas Wojciechowski, Gabrielius Narutavičius, Ignacijus Daszynskis ir Janas Baudouin de Courtenay. Tada Lenkijoje veikė kairiosios, dešinėsios, centro ir mažumos partijos. Norint laimėti rinkimus reikėjo turėti kelių partijų paramą. Po pirmojo balsavimo turo aiškaus nugalėtojo nebuvo. Jo metu G. Narutavičius surinko 62 balsus, o M. Zamoyskis – 222. Antrajame ture mažiausiai balsų surinkęs oficialus socialistų kandidatas I. Daszynskis iš rinkimų buvo pašalintas, bet ir tada aiškaus nugalėtojo dar nebuvo. Vėlesniuose turuose iškrito dar du kandidatai – J. Baudouin de Courtenay ir Stanislawas Wojciechowski, kuriuos rėmė tautinių mažumų atstovai (pastarąjį palaikė ir dalis kairiųjų). Po ketvirtojo turo lemiamame ture varžėsi grafas M. Zamoyskis (jį palaikė dešinieji) ir G. Narutavičius (jį rėmė kairieji ir mažumos). Lenkijos liaudies partija „Piast“, kuri buvo centro partija ir iš pradžių rėmė S. Wojciechowskį, dabar turėjo nulemti, kas taps prezidentu. Ši partija palaikė valstiečius, kurie atsisuko prieš žemvaldžių šalininką M. Zamoyskį, todėl neleido laimėti rinkimų M. Zamoyskiui. Šiame rinkimų ture G. Narutavičius gavo

Lenkijos Respublikos prezidentas Gabrielius Narutavičius palieka Seimą po priesaikos. Varšuva, 1922 m. gruodžio 11 diena. Fotoreprodukcija iš CAF/PAP archyvo (Culture.pl: <https://byt.lt/GP1cs>)

Nacionalinės dailės galerijos Zachęta pastatas, kuriame 1922 m. gruodžio 16 d. buvo nužudytas Lenkijos Respublikos prezidentas Gabrielius Narutavičius. Fotografas Robert Drózd/(CC BY-SA 3.0)/Wikimedia.org

289 balsus, o M. Zamoyskis – 227 balsus. Taip G. Narutavičius tapo pirmuoju Lenkijos Respublikos prezidentu šaliai atgavus savarankiškumą.

G. Narutavičiaus pergalė rinkimuose buvo itin nemaloni staigmena įvairiems Lenkijos dešiniųjų partijų veikėjams. Iš karto kai kurios katalikų ir nacionalistų grupės pradėjo prieš G. Narutavičių nukreiptą agresyvią kampaniją. Be kitų kaltinimų, jis buvo vadinamas ateistu ir masonu, o kai kurie spaudos atstovai skelbė, kad jis yra „žydų prezidentas“. Prieš J. Pilsudskį nusiteikusi, generolo Jozefo Hallerio remiama frakcija, kritikavo naujojo prezidento paramą J. Pilsudskio politikai.

(Nukelta į 26 p.)

Paausutas Gabrieliaus Narutavičiaus medalis. Dailininkas nežinomas. Fotoreprodukcijos iš RKIC archyvo

Po G. Narutavičiaus pergalės M. Zamoyskio šalininkai ėmė rinktis Varšuvos gatvėse. Dešiniųjų protestuotojų minia, kuriai priklausė tokie politikai kaip dešiniojo sparno Seimo deputatas Konradas Ilskis, dėl nesėkmės rinkimuose kaltino žydus, kitas tautines mažumas, siautėjo ir aiškino, kad G. Narutavičius nėra tikras lenkas, nes ilgai gyveno Šveicarijoje.

G. Narutavičiaus priesaikos ceremonijos dieną (1922 m. gruodžio 11-ąją) Nacionalinės demokratijos partijos nariai ir dalis kitų opozicionierių išreiškė savo pasipriešinimą išrinktajam prezidentui

Varšuvoje surengdami antivyriausybines demonstracijas. Ujazdowo alėjoje įtūžę protestuotojai tam, kad padarytų užtvaras ir užtvirtų G. Narutavičiui kelią į Seimą, išvartė net parko suolus. Dešiniųjų minia jėga bandė neleisti deputatams dalyvauti prezidento priesaikos priėmimo ceremonijoje Seime. PPS (Lenkijos socialistų partijos) Seimo deputatas Ignacijus Daszynskis buvo įstrigęs pastate, kai gatvėje įpykusi minia jį apsupo. Kitą PPS deputatą Zygmuntą Piotrowską protestuotojai smarkiai sumušė, o rabino pavaduotoją Kowalską sužeidė. Opozicija ban-

Buvusio Lenkijos Respublikos prezidento, Varšuvos Meteorologijos ir vandens vadybos instituto profesoriaus Gabrieliaus Narutavičiaus medalis. Dailininkas nežinomas. Fotoreprodukcijos iš RKIC archyvo

dė neleisti išrinktajam prezidentui patekti į Seimą, blokavo gatves ir svaidė sniegu bei purvu į jo automobilių koloną. Dėl šių veiksmų G. Narutavičius į Seimą atvyko kiek pavėlavęs. Nepaisant to, kad minia užavo ir kad neatvyko kai kurie Seimo nariai, buvo nutarta prezidento inauguracijos ceremonijos vėlesniam laikui neatidėti. G. Narutavičius Lenkijos prezidentu prisaikdino maršalas Maciejus Ratajus.

Pirmosiomis dienomis po priesaikos G. Narutavičius susitiko su Krikščionių demokratų partijos atstovais ir kardinolu Aleksandru Kakowskiu. Jis suprato, kad parlamente bus neįmanoma suformuoti daugumos Vyriausybės, todėl pabandė suformuoti Vyriausybę, kurios darbui negalėtų trukdyti parlamentas. Kaip geranorišką gestą jis dešiniems (buvusiam savo varžovui M. Zamoyskiui) pasiūlė užsienio reikalų ministro postą.

G. Narutavičius Lenkijos prezidento pareigas ėjo vos penkias dienas. 1922 m. gruodžio 16 d. jis Varšuvoje dalyvavo meno parodos atidaryme Nacionalinėje dailės galerijoje Zacheta (*Zachęta*). Renginyje buvo ir tapytojas, Zachetos draugijos narys, dešiniojo sparno partijos šalininkas, bet nuo 1905m. tapęs J. Pilsudskio šalininku Eligiuszas Niewiadomskis. Kai G. Narutavičius parodoje apžiūrino paveikslus, E. Niewiadomskis nusitaikė ir tris kartus šovė prezidentui į nugarą. Žudikas, naudodamas nacionalistinė retorika, pareiškė, jog tai padarė dėl to, kad nori, jog Lenkija išliktų lenkiška.

E. Niewiadomskis buvo nuteistas mirties bausme per 1 dieną. Mirties nuosprendis jam įvykdytas 1923 m. sausio 31 d. prie Varšuvos citadelės.

Bet kurios šalies vadovo nužudymas šokiruoja, o pirmojo po neseniai pasibaigusio karo išrinkto demokratinės šalies prezidento nužudymas Lenkijos žmonėms sukėlė šoką ir pasibaisėjimą.

Prezidento laidotuvėse dalyvavo beveik pusė milijono žmonių. G. Narutavičius buvo garbingai palaidotas 1922 m. gruodžio 22 d. Varšuvos Šv. Jono katedroje.

G. Narutavičiaus nužudymas yra pagrindinė 1977 m. sukurto lenkų vaidybinio filmo „Prezidento mirtis“ (lenk. *Śmierć prezydenta*), kurį režisavo Jerżis Kawalerowiczus, tema. Šis prezidentas Lenkijoje su pagarba minimas iki šiol. Čia puoselėjamas ir jo atminimas.

Gabrieliūs Narutavičius 1915 m. Šveicarijoje. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš: <https://byt.lt/hXVOY>

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. *Lietuvių enciklopedija*, t. 20, Bostonas, 1964, p. 16.
2. *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://byt.lt/Rpzg0>.
3. *Vikipedija. Laisvoji enciklopedija*: https://en.wikipedia.org/wiki/Gabriel_Narutowicz.
4. „Killed By An Artist: The Story of the First President of Poland“, Culture.pl#heritage: <https://byt.lt/Y5jyc>.

Lenkijos Respublikos prezidento Gabrieliūs Narutavičiaus (1865–1922) kapas Varšuvos Šv. Jono katedroje. Fotografas Adrian Gryzeek